

Ôni-ôni yama pëã hirimaiwi siki

- Xapuri Kokamotima -

Xapuri thëpënë xawara napëkae huu he tēhē inaha thëpē hapa kuaai pariotima, ihi xawara a yaxuu ha maprarihenē, nē wāri a pree niai kōōmahe, yano parikiharanē a niamahē, kama hwa- ma thëripē xiro kuo paxioma, ihi kama hwama thëri pēha hwei yano thëri pē nikere pairoma. Hapēnaha kure epē pairoma: Miguel Kuremapii thëri axē, Genival Waromapii thëri axē, Aka Hawarihixapopēu thëri axē, inaha kure epē pairio paxioma, ihi nē wāri a niaha maprari henē, yanomae thëpē nehe pree yaxuu xoaomahe. Kama thëpē rāāmuu kuaapēnaha thëpē totoo kuo xoaoma. Ihi thëpē totoo tēhē, komi xapiri thëpënë thëpē nehe yaxumahe, yano parikiha thëpē roaha xokemaki henē, thëpē nehe yaxumahe, ihi e thëpē totoo tēhē, hapēnaha kure yanomae e thëpē totooma: thuē pata pëxē, thuē moko pëxē, waro pata pëxē, waro hiya pëxē, inaha kure e thëpē totooma, kama thëpē ūūxi hoximi kuopēnaha, thëpē komi totoo nehe maoma.

(Dalisa Yanomami)

Dia 03 de Março, quarta feira thë wakara kuo tēhē, thëpē xapirimuu kōōma. Thëpē hekuramuu tēhē, inaha thëpē kuaama. Kami yamaki yanopē hamī, xawara a ku- wi a yai hoyarema yarohe, kami yamaki pihi topraroma. Witi thëha yamaki pihi topraruu tha? Thëpē yai xapiri- muu totihioma yaro.

(Dalisa Yanomami)

Dia 04 de Março, quinta feira thë kuo tēhē, thëpē xapirimuu kōōma, xawara a wai hoyai kōōmahe, ai yanomae thëpē hamī xawara a wai hëyëyuwi a wai hoyai yapaai kōō mahe, thëpē kae hoamahe, inaha thëpē kuaama.

Entre os dias 31 de março e 5 de abril, aconteceu o Xº Encontro Inter-regional de Xapuri (xamãs Yanomami), na comunidade de Uxixiu, região Missão Catrimani, Terra Indígena Yanomami. A realização anual destes encontros é tradição na região e foi solicitada pelos xamãs e pelas comunidades para curar os doentes, afastar os males e restaurar o equilíbrio do cosmo.

As comunidades da região contribuíram muito para a realização do encontro que foi apoiado por: Hutukara Associação Yanomami, Instituto Socioambiental Missão Catrimani (Diocese de RR).

Encontro de Xapuri

Dia 1º de abril de 2013, de manhã, teve canto ritual, troca de conhecimentos e experiências. Logo em seguida teve cantos e danças culturais tradicionais. Teve grande recepção dos xamãs por parte da comunidade. Pela tarde, teve apresentação dos convidados das diferentes regiões e comunidades, que falaram de seus trabalhos.

Dia 2 de abril, de manhã teve grande início de inalação de yãkōana por parte dos xamãs para realizar a cura dos doentes e restaurar o bem-estar da floresta e do universo.

Dia 3 de abril, de manhã e pela tarde, continuou o trabalho dos xamãs para a cura das doenças e a limpeza dentro da casa comunitária.

Dia 4 de abril, de manhã até meio dia teve o trabalho final dos xamãs e pela tarde os xamãs ficaram livres para realizar conversas, trocar e distribuir os presentes. Também foi partilhado mingau de beiju e farinha entre os presentes.

Dia 5 de abril, de manhã todos desceram de barco para a Missão Catrimani e na tarde os convidados de longe voltaram de avião para suas regiões.

(Huti Valdomiro Yanomami)

Convidados de outras regiões participantes ao Encontro:

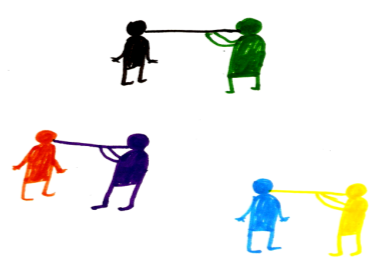
REGIÃO	XAPURI
Demini	Pedrinho, Tenosi
Novo Demini	Levi
Toototopi	Cláudio, Isaias, Dani
Balawaú	Romeo, Geraldo
Surucucú	Paraná
Haxiu	Caripino, Formiga
Maloca Paapiu	Maneusi, Xapuri, Xiriana
Ajarani	Santarén

Apoio:

Textos: Dalisa Yanomami, Trento Separia Yanomami e Huti Valdomiro Yanomami. Fotos: Lídia Montanha Castro e Corrado Dalmonego. Desenhos: Mozarildo Yanomami e Paulo Yanomami. Digitação, diagramação e organização: Corrado Dalmonego - Missão Catrimani.

“... Thëpë yai totihi hekuramorayoma!”

Kami yanomae yamaki urhipë hami, xawara a wai kuowi a hoyarema yarohe, kami yamaki xitopraroma, inaha yama thë urihi yai thapramai pihio yaro, yanomae xapiri pata yama thëpë nakarema, xapuri kokamotima thëha. Kami yanomae yamaki temi pirio pihio yaro, yama thëpë nakarema, yama thëpëha nakarini, thëpë yai totihi hekuramorayoma yaro, kami yamakiha thë yai totihioma, kuë yaro, hwei ya thëã oniprarefa. Hwei ôni-ôni ya thaprarema, wama aha taarini, wamaki pihi xariropë.

Dia 31 de Março a 5 de Abril de 2013 thë kuo tëhë, *Encontro Xapuri* thë kuoma, *comunidade Uxixiua, Região Missão Catrimani*. Ihi thë kuarario tëhë, winaha yamaki pihi kuma tha? Inaha yamaki pihi kuma: Missionários da Consolata pëha, yamaki hwa, inaha yamaki kuma: awei, *Encontro* aha, yanomae yama thëpë nakai pihio, thëpë xapuriowi, inaha yamaki pihiha kuruni, yama thëpë nakai xoaoma. Inaha yama thëpë nakaa tharema: Surucucu, Maloca Paapiu, Haxiu, Watoriki, Toototobi, Balawau, Novo Demini, Ajarani. Kumixi, Awaris, Waputha, hwei pëaha ka kii pë kuonimi. Kuë yaro, 14 *pessoas encontro* hami thëpë xiro huma. Ihi, kami yamaki yano pë hami thëpë huma yaro, kami yamaki ni yama thëpë nehe yai toarema. Witi thëha yama thëpë nehe toama tha? Xapiri pata thëpë yai yaro, komi moko thëpëni thëpë hwarokamahe, pata thëpë xë, hiya thëpë xë, yamaki xi topraru kurae pënahe.

Xapiri pataowi yama thëpë nakarema. Yama thëpë nakai tëhë, inaha yama thë thaprarema. Dia 16 thë wakaraha, yamaki yurimoma, praha makii yuri yama kae koa kopiiwi, *dia 24, 10:30 horas* mothokaha yamaki koa kopema. Ai yamaki hëowi yamakini xapiri thëpë huimaiwi, yama thëpë mae aumama, hwa mau uka hami thëpë yarimuwi, yama uka pree auprarema. Hwa yama pë mae auaha huraprarini, *dia 29* thë wakaraha, hoko yama maki thama: hwamapë ohi. *Dia 30 de Março* thë wakara kuo tëhë, Missão Catrimani thëripë hapa kopema. Waiha, *dia 31 Domingo* thë wakara kuo tëhë, 02:05 horas mothoka kuo tëhë, yanomae thëpë warokema. Thëpëha waroikini, thëpë totihi iama, makii raxa uku pree koamahe.

Praiatima thëã

Dia 01 de Abril, segunda feira thë wakaraha, hwa xapiripë

prairayoma. Thëpë praii tëhë kami yamakini xapiri yama thëpë nehe toai paama: moko thëpë xë, waro thëpë xë, hiya thëpë xë, pata thëpë xë. Makii, thëpë praii siha waiprarini, Omama kae hwa nohopema. Ihi Omama a xatimakii he tëhë, ihi thë thaaha huraprarini, xapiri thëpë nehe toai xoaomahe, thëpë hoxamahe: moko thëpëxë, komi thëpëni, ihi thëpë nohimai ha huraprarini, hwamapë upraa ha katitimakiheni, hwamapë mamo xatio tëhë, Omama ani noremë ithomai xoaomahe. Ihi thëpë ha huraprarini, thëpë yamai xoaomahe, waiha thëpë iaaha huraprarini, waiha 13:15 *horas* mothokaha, *Abertura* a thai xoaomahe, kama thëpëha urhipë hayumamuu xoaoma.

(Trento Separia Yanomami)

Uxixiu yanoha hwamapë praiiwi thëã ôni

Awei, hwei tëhë, kami yamakinë xapuri yama thëpë praiamama. Yama pëha uprahamakinë, kama xapiri yama epë pree nohimama. Ai pë xapiri hwëtiowi pënë pë pree nohimamahe, inaha xapiri yama thëpë praiamai tëhë, yamaki kuaama, yama pëha upraaha katitimakinë yama pë nohimama, yama eki pree praii katitipraama, yama pë nohimai yapai kôoma, inaha yama eki kuaama. Ihi yama pë nohimai tëhë komi yamakinë yama pë hupama: thë yamaki xë, waro thëpë xë, inaha kure yamakinë yama pë nohimama. Ihi yama pë nohimaiha maprarinë, yamaki pree në waisipë tao parioma.

Ai xapiri e pë totoamuu parioma, ihi epë totoamuu tëhë, ai xapiri prahi thëri pënë pë pree taamahe, kama xapiri epë totoai he tëhë kama prahi theri epë xapiri hwëtiowinë pë üxi taamahe, miamoha Omama e uprapëha yahi thëri epë ithopraama, epë xapiri taamamuuha, kama thëpë xapiri kuopënahe kure e thëpë taamamahe. Kama thëpë üxi taayuu kuaapënahe, xapiri epë kuaama, ihi epë totoamuu tëhë komi prahi theri epë mamo

komi xatioma, ihi epëha maprarinë, kama hwa anë kama xapiri epë noa waxuu nohõma. Hapënahe e kuma: “Hwei Omama a ka kiinë, kami yanomae yamaki yai temi pihaiwi! Omama a yai”. Inaha Omama noa thama. Ihi Omama anë xapiri a totopuu tëhë e kuaapënahe kure e thëã wëama.

Kama Omama anë, kama xapiri epë hapa noamai kuaapënahe e kuma: “Maa, kahoriha ipa xapiri yapë hipiimi”. Inaha Omama e hapa kuma. Inaha prahi theri anë e thëã wëã tëhë e kuma. Ai xapiri epë yimika tao nohõ tëhë, pë noa thama: “Omamanë hapa kamirihia, kama xapiri epë noama. ‘Ipa xapiri wa pë pihio’, inaha ya kumamakii, pë hipiani-mi”. Inaha e thëã thai kuoma.

(Dalisa Yanomami)

Xapuri thëpëni yakoana a koaiwihi thëã ôni

Awei, hwei tëhë xapuri thëpëni yakoana a koamahe, ihi yakoana a koai pihio he tëhë, thëpë hapa wakëmamo parirayoma, thëpë mamakasi onimamuu parioma. Ihi tëhë pei pë pihio prao pë hamë pë tikëkëprai xoaoma, ihi pëha tikëkëikinë, yakoana a koai xoaomahe. Pëha poremorini, xawara napë kae wai huu xoaomahe. Ihi napëkae wai huu he tëhë,

hapa horepë theri pënë e napëkae hapa wai humahe, ihi e napëkae wai huuha maprarihenë, ai epë poremoa nomuhurayuwi pëni xawara napëkae pree wai huu kôomahe, ihi napëkae wai huu kôo he tëhë, xika hamë thëpë xapirimuu tiporeama.

